

ՊԱՏԵՐԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Արարատ, Մեղրեմբեր: — Մայր Աթոռի պաշտօնական օրգանը իր արտաքինով և բովանդակով երամբ չափազանց յաճախ է մետամորֆոզներին ենթարկւում. իւրաքանչիւր նոր խմբագիր կարծես իր ճաշակի համեմատ է ընտրում բաժիններ, շապկի նախշեր... սակայն մի բան անփոփոխ է մնում. չկարողող, թափփուող երեսներին հետ և անփոյթ, ոչ-սովող հրատարակութիւնը: Թըւում է թէ մի ամբողջ «տպարանական կոմիտեա» և միտքանունով կարող էին հաստատուն և իր կոչման համապատասխան արտաքին ձև տալ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրգանին... Ինչ բաժիններ ուղղամեն թող մտցնեն, սակայն 3 բաժնի վրայ անհրաժեշտ է առանձին խնամք տանել և ամեն կերպ աշխատել այդ 3 բաժինները ճոխ և լուրջ դարձնել. առաջինը—«Պաշտօնական» բաժինը. երկրորդ — «Հայոց եկեղեցին», որի համար Մայր Աթոռը կարող էր պահանջել բոլոր աշխարհի հայ առաջնորդներից և պատրիարքներից պարբերաբար լիակատար տեղեկութիւններ հայ զանազան հատուածների մասին. այդպիսով «Արարատը» կը դառնար մի կենտրոն, ուր հաւաքւում են հայ եկեղեցու և ժողովրդի կեանքի մասին ընթացիկ հետաքրքիր նիւթեր: Այդ բաժինը եթէ լաւ տանուի կը դարձնի «Արարատը» հայութեան տնայտ մասերը շողկալող մտաւոր կապերից մէկը: Այժմ այդ

բաժինը մատնուած է պատահականութեան: Երբորդ բաժինը, որի վերայ առանձին հոգ պիտի տանուի— դա, լայն մտքով հասկացած, հայագիտութիւնն է: Մի օրգան, որ լոյս է տեսնում հայոց միակ բարձրագոյն զպրոցի՝ Ճեմարանի՝ վայրում, ամենահարուստ ձեռագրներ ունեցող մի վանքում—կարող էր այդ բաժինը տանել այնպէս, որ թէ ինքնուրոյն հետազոտութիւններ զետեղուէին և թէ համառօտ տեղեկութիւններ աւրուէին այն բոլոր աշխատութիւնների մասին որ կատարւում են դրում հայագիտութեան ճիւղի մէջ: Էջմիածնի գիտնականները պէտք է իրանց պատուի խնդիր համարէին այդ բաժնի լուրջ և լիակատար խմբագրումը: Դժբաղդաբար այդ երեք գլխաւոր բաժինները բաւական ողորմելի ձևով են տանոււմ: Արժէր լուրջ ուշադրութիւն դարձնել Մայր Աթոռի և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրգան «Արարատ»-ի աւելի խնամքով հրատարակութեան վրայ. նա պէտք է ունենայ թէ արտաքին և թէ ներքին պատկանւիութիւն...

—
Եփրատի, օգոստոս—Եդիպոտոսով լոյս տեսնող այս ամսագիրը, խօսելով Կովկասի վերջին դէպքերի մասին, արտայայտում է մտքեր ուրիշ բնորոշ են ժամանակակից տրամադրութիւնների տեսակէտով. «Թէ Ռուսիոյ և թէ Թիւրքիոյ ու արտասահմանի հայերը համոզուեցան որ Կովկասի Հայութիւնը մէկ քանի օրուան մէջ ընաջինջ պիտի անհե-

տանայ այն օրը որ ուսանական բանակը իսլամները չզսպէ: Բազու ու Նոր (?)—Նախճաւանի դէպքերը ցոյց տուին վայրենի թաթարներու վայրագ դժբաղդէան անհնդութիւնը ու քաղաքակիրթ Հայոց ուսումնաբարդ մտաւորականութեան տկարութիւնը: Իրաւ է թէ Հայերը յանկարծակիի եկան ու անդէն գտնուեցան, բայց եթէ նախապատրաստութեամբ սպանադիւնուն իսկ ուրիշ յաջողութիւն չեն կրնար ակնկալել բայց եթէ փառացի մահ յետ քաջամարտիկ ընդդիմադրութեան: Զինեալ մէկ հայ լինչ կրնայ ընել զինեալ տաս իսլամի դէմ: Կովկասի հայերը վերջին ամիսներու աղէտաւոր դէպքերէն ցընցուելով չէ որ կ'ըմբռնեն թէ իրենց կեանքը, հարստութիւնը, ամբողջ դոյութիւնը ուսանական բանակին պարտական են: Ոչ. ութսուն տարիէ ի վեր Կովկասեան հայերը գիտին, թէ՛ առանց Ռուսիոյ տիրապետութեան իրենք ոչնչանան լման պիտի: Դժբաղդաբար, վերջի տարիներս Զուլիցերական ներշնչմամբ մոլորած հայ երիտասարդութիւն մը քաղաքական նշանաբան հռչակեց՝ «Կովկասը կ'ովկասցինեուն» դաւանանքը, ականջ չկողմնելով անոնց որոնք՝ երկրին պայմաններուն քաջատեղեակ՝ ըմբռնած էին, թէ առանց ուսանական ներկայութեանը, Կովկասի իսլամները Հայերը կը ջարդեն կը լնցնեն: Վերջին անգէտաւոր պատահարները հաւանօրէն ամենուն աչքերը բացին: Մենք թրքահպատակ հայերս ալ մեր կարգին մտքերնու ջնջել հանելու ենք այն տխմար ենթադրութիւնը թէ ինքնավար Հայաստան մը իբր ամբարտակ պիտի բարձրանայ հանդէպ Ռուսիոյ, արգելելու համար անոր յառաջդասացումը դէպի Արեւելք: Զենք գիտեն, թէ այս յիմարաբանութիւնը էն առաջ իրապարակ նետողը զոր ապուշը եղաւ, իբր քաղաքագիտական խորհնակ մտածմունք մը. բայց այս գիւտը, որովհետեւ շատ

տխմարաբանական էր, ուստի և մեր մտքերուն մէջ լայնածաւալ տարածուեցաւ: Ապա, մեծ յոյսեր ունենալով, որ Հայաստանի հարցը կը լուծեն Անգլիոյ ազատական կուսակցութիւնը, Ֆրանսիայի և Ռուսիայի հետ համաձայնութեամբ յիշեցնում է թէ «ժամանակը հասած է որ արտասահմանի Հայերը ազգային քաղաքականութեան մը մեծ գծերուն վրայ խորհնեն, և զանոնք գծեն»:

Այն ինչ Ալեքսանդրիայում առաջարկում է պ. Ա. Արփիւրեան անաթի քանի ամիս է, որ լուրջ մտածողութեան առարկայ է և ուսանայ ինտելիգենցիայի բազմաթիւ շրջաններում, ինչպէս և Նւրուպայի և Ամերիկայի հայերի: Գէտը է հնարաւոր դարձնել, որ ամբողջ հայութեան ներկայացուցիչները ի մի ժողովուն և երեսուն ձեռնարկներէ դառն փորձերից յետոյ, մշակեն ընդհանուր ազգային քաղաքականութիւն, գործունէութեան նպատակայարմար տակտիկա: Թող այդ համազգային համագումարում արտայայտութիւն գտնի հայ ժողովրդի ազատ կամքը:

Գիւտերիւմ, Թ. № 7, յունիս—Բացի բնագիտական յօդուածներից այս ամսաթիւերի մէջ տպուած են նաեւ մանկավարժական և գիւղատնտեսական դրուածքներ, ինչպէս և օգտակար գիտելիքներ: «Լուցկիին պատրաստութիւն» յօդուածը զարդարուած է 5 գեղեցիկ պատկերներով, որոնք դիւրացնում են հասկանալ այդ ամենատարածուած իրի պատրաստութեան գործողութիւնները: Մանկավարժական բաժնում այս անգամ տպուած է Գծագրութեան ուսումը մեր մէջ: Գիւղատնտեսական բաժնում. «Կաթէն կրած խմորումները», անոր հիւանդութիւնները և անոնցմէ ազատ պահելու միջոցները:

Լ. Սյո, Թ. 11, սեպտեմբեր—Բոս-

տանում 4-րդ տարին է հրատարակ-
ւում է մի «գիտական և բարոյական
և իմաստասիրական հանդէս», մեր
«Առողջապահիկ»-ի ծաւալովը, մեծ
մասամբ թարգմանական կամ կոմ-
պիլիտաիւ յօդուածներէից կազմած:
Յիշած համարի բովանդակութիւնն է-
«հոգեբանութիւն», «երկինք ու եր-
կիրը», «Մընսք», «Ծիլլէք», «Օձ գի-
նին քարի օղին» (հարեցողութեան
դէմ), «գիտական նորութիւններ»
(եղեկատրականութեամբ դեղ առնել,
ողհհարութիւն և վատասերում):

—

«Արօայոյս»: — Թիւրքահայերը
վաղուց ունեն մեծածաւալ և պատ-
կերազարդ օրաթերթեր: Ռուսահա-
յերիս մէջ «Արշալոյսն» էր որ ապա-
ցուցեց թէ սկզբնական որոշ
գրաբանական ոյժով մեր պայմա-
ններում ևս հնարաւոր է հրա-
տարակել մեծ ծաւալով օրա-
թերթ: Միաժամանակ վերսկսու-
ած «Նոր-Դար»-ն ևս իր ծաւալը
մեծացրեց. նոյնը խոստացել է անել
նաև «Մշակը»: «Արշալոյս»-ի ցարդ
լոյս տեսած № №-երը բաւական
հաշիւի նիւթ են տալիս գաղափար
կազմելու այդ նոր օրգանի մասին,
որ իր ուղղութեամբ պատկանում է
առաջագիմական բանակին, առանց
որոշ մասնաւորման: Եժանութիւնը,
(տարեկան 7 ռ., հատով Թիֆլիսում
3 ի.), մեծ ծաւալը և բազմակողմանի
բովանդակութիւնը անշուշտ կը նը-
պաստեն նոր թերթի տարածման:
Այդ տարածման միայն կարելի է
ուրախանալ, որովհետև բազմացնե-
լով հայ ըմբոստներէ թիւը ազգա-
յին-հասարակական կեանքին կապ-
ւում են նորանոր, մինչ այդ ան-
տարբեր խաւեր և ինքը այդ
կեանքը սկսում է զարգանալ ա-
ւելի մեծ թափով, աւելի դիտա-
կցական ձեռով: Ռուսաստանի հայ-
երէ թիւը մօտ 1½ միլլիօն է.
միակ հայոց օրաթերթը՝ վերջին
տարուայ ընթացքում, «Մշակ»-ը,
ամենաշատը տարածւում էր 6000

օրինակ: Ցանկալի է որ հայոց
օրաթերթերն կարողանային զրա-
ւել ընթերցողներէ նորանոր շըր-
ջաններ. և իսկապէս, միթէ
1½ միլլիօն մի ազգաբնակիւ-
թիւն, որ կուտուրական տարր է
կոչւում, պէտք է մի քանի հարիւր
հազար ընթերցողներ չունենար...
Այն էլ պէտք է ասել, որ մի քանի
տարի առաջ ևս կովկասահայերս ու-
նէինք երեք օրաթերթեր. «Մշակ»,
«Արձագանք» և «Նոր-Դար». ուրեմն,
օրաթերթերի թիւը չի աւելացել,
այլ աւելացել է հանդէսներէ թիւը.
մի մանկական - մանկավարժական
ամսագիր («Հասկեր»), մի «Առողջա-
պահիկ Թերթ» և կիսամսայ «Նու-
ման» դառել է ամենամսայ: Այժմ,
ուրեմն, ունենք պարը. հրատարակու-
թիւնների մի պատկանելի թիւ. 3
լրագիր, 3 ամսագիր, 1 շաբաթա-
թերթ, երկու մանկական ամսագիր,
և մէկ առողջապահական կիսամսայ
հանդէս: Իսկ սրբան հրատարակու-
թիւններ արտասահմանում, «Ազգեր-
նիս կ'առաջադիմի կոր»... բայց մի-
ակողմանի. ընթերցողների թիւը
շատ դանդաղ է աճում:

—

«Առողջապահիկ Թերթ», Հոկ-
տեմբ. — Դարբողների վերաբացումը
բնականաբար պէտք է ստիպէր այդ
մասնագիտական թերթին առանձին
ուշադրութիւն դարձնել դպրոցական
առողջապահական դանդաղ հարցե-
րի վրայ: «Այսօր եւրոպական եր-
կրներում, ասում է «Ա. Թ.» հաս-
կացին բժշկի մասնասնթարական ան-
հրաժեշտութիւնը ոչ միայն երեխա-
ներին բժշկելու գործում, այլ և ման-
կավարժական բոլոր խնդիրների մէջ.
Նւ շատ տեղերում իրադրութեամբ է
նեստերովի յայտնած բաղձանքը, որ
1) կրթական խնդիրների յաջող լու-
ծումն անխզելի կերպով կապուած
լինի բժշկի ներգործական մասնակե-
ցութեան հետ ուսումնական կրթա-
կան գործում. 2) բժշկի, իբրեւ ու-
սանողների առողջութեան պաշտպա-

նի, իրաւասութեան ներքոյ (և ոչ ներքո) *) պիտի լինեն բացի ուսումնարանական հիմնարկութիւնների ֆիզիքական մասից, նաեւ մանկավարժական խնդիրները այն չափով ինչ չափով ներառեց կապուած են ուղեղային—ներվային գործունէութեան հետ: Սակայն մեր բաղմաթիւ դպրոցները գաւառներում ճրտեղից վերցնեն բժշկական այդ պակասը պէտք է լրացնեն դպրոցական առողջապահութեան նուիրած յօդուածները և գլխաւորը Մի այդպիսի լուրջ հրատարակութեան մասին—գոկա—Փաշայանի—մենք անցեալ անգամ խօսեցինք: Նոյն հարցերի շարքին է պատկանում և Ա. Ք. այս համարում Հիաստեղանների մասին) յօդուածը:

«Հասկեռ», № 1 - Սեպտեմբեր.— Այդ նոր մանկական պատկերազարդ ամսագրի առաջին տետրակից դժուար է հասկանալ թէ որ հասակի ընթերցողներին են գլխաւորապէս ի նկատի ունեցել այդ հրատարակութեան ղեկավարները: Օրինակ, «Հայրենի առասպելներից և վէպերից» յօդուածը հաղիւ թէ մատչելի լինի 6—10 տարեկան մանուկներին: Մեզ թւում է, որ «մանկական» թերթը գլխաւորաբար պէտք է ի նկատի ունենայ այդ հասակը, որովհետեւ անկէ բարձր տարիներ ունեցող երեխաների համար աւելի հեշտ կարելի է ընթերցանութեան նիւթ դնել:

*) Թող ներուի մեզ նկատել, որ ուղղագրութեան հարցերում մենք գտնում ենք բժ. Վ. Արծրունուն անկմայետան. նա չպէտք է իրան թոյլ տար քմահաճ նորմաւորութիւններ անել հայոց լեզուի ձևագրութեան մէջ. այդպիսի հարցերի լուծումը պէտք է ղեկիտանալ ընթերցանողների անձնական ճաշակից դուրս լինի, եթէ չենք ուղղում բարեկոնեան խառնակութիւն և քառս ստեղծել մեր ուղղութեան մէջ...

Ծամենայն դէպս, պէտք էր նիւթերը դասաւորել գէթ երեք բաժիններում. մի բաժնում դնել այնպիսի նիւթեր որոնք մատչելի են 6—8 տարեկան մանուկներին, երկրորդում 8—10 և երրորդում 10—13: Նիւթերը չպէտք է ձգձգած լինեն, մինչդեռ, բացի պ. Բաշինջաղեանի «Իմ հասկերը», միւսները կամ շարունակելի են կամ բաւական արուեստակաւ Փոքրիկ, գողտր բանաստեղծութիւններ չկան: Անշուշտ մանկական գրողներ համարեալ չունենք. բայց ինչպէս չօգտուել համաշխարհային հարուստ գրականութիւնից, երբ սեփականը բաւական անտաշ է և դուրի մանկական հոգին շարժելու յատկութիւններից: Բոլոր գրուածքներն էլ, բացի Բ. Թումանյանի «Դառնիկ արտերից» և Բաշինջաղեանի յիշուած գրուածքից, լեզուի կողմից բարդ են և վերացական բաներով ու դարձուածքներով խճողած. այդպիսի գրուածքներ կարող են հասկանալի լինել գրական լեզուն լաւ հասկացող 12—14 տարեկան դպրոցականներին. մինչդեռ մեզ թւում էր, որ ամենամեծ ուշադրութիւնը պէտք է դարձնել 6—10 տարեկան երեխաների վրայ, չմոռանալով և այն, որ թէ գաւառացի, գիւղական երեխաներին և թէ մեծ քաղաքներում մեծացողների համար բարդ գրական ճճերն ու դարձուածքները առանց կողմնակի օգնութեան անմատչելի կը լինեն: Պէտք է լաւ պատկերացնել թէ իւրաքանչիւր գրուածք որ հասակի հասկացողութեան է յարմարեցրուած:

«Հասկերի մանկավարժական բաժնում» չափազանց մեծ տեղ է տուած խորհրդածութիւններին և շատ քիչ գործնականին. Իւրաքանչիւր ծնող, որ հնարաւորութիւն չունի իր երեխաներին «մանկական» պարտէզ ուղարկել (և ձեր են այդ հաստատութիւնները մեր գաւառներում, քանի որ մեծ քաղաքներում էլ համարեալ չոյութիւն չունեն) կամ ինքը դադար

փար չունի թէ ինչպէս պէտք է
կազմակերպել մանկապարտիզական
խաղերն ու զբաղմունքները, շատ
աւելի շնորհակալ կը լինէր, եթէ
տրուէին ամսագրի այդ բաժնում սխա-
տեմատիկական դասեր նկարներով,
քան վերացական դատողութիւններ:
Օտարները ունեն բազմաթիւ ձեռ-
նարկներ մանկապարտիզներ կառա-
վարելու համար. աւելի լաւ չէ՞ր այդ
պակասը լրացնելու մասին մտածել
հէնց սկզբից: Հաւատացէ՛ք, որ կըր-
թուած ծնողները համար դուցէ քիչ
նորութիւն կայ այդ բոլոր դատո-
ղութիւնների մէջ, իսկ նա պատ-
րաստներին ոչինչ չեն ասում դրանք.
առաջ զործնականի, առարկայական,
կոնկրետ, պրակտիկական նպատակ-
ները աչքի առաջ ունեցէ՛ք. մեզ այդ
է անհրաժեշտ: Ինչ խօսք, որ բոլոր
սրտանց ցանկանում ենք աջողու-
թիւն և կատարելագործութիւն այդ
օգտակար ձեռնարկութեան:

Նոր-Պար. — Ինչպէս ասացինք
վերանորոգուած այդ օրաթերթը
մեծացրել է իր ծաւալը: Թուրք-հայ-
կական ընդհարումներին նուիրուած
են մի շարք առաջնորդողներ «Հա-
յուսթինը վտանգուած է», «Մեր կա-
ցութիւնը և այլն, որոնց մէջ պա-
խարակում են հայի ընաւորու-
թեան հրոյ և կործանիչ պակա-
սութիւնները: Այդ «մարակողական»
ուղղութեամբ գրուած յօդուած-
ները ասանձին ուշագրութեան
են արժանի: Եթէ հայը իր գլխին
թափած անօրինակ պատահարներից
յետոյ էլ ամենալուրջ կերպով չի
աշխատել իր ընաւորութեան և իսկ
հասկացողութեան կործանիչ պակա-
սութիւններն վերացնելու մասին—
նրան կը վիճակուի մի շարքարդդ
վախճան հէնց իր նախնիքների հո-
ղի վրայ...

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԻՑ

Այս համարից բանում ենք «Մուրճ» ամսագրի 1906
թուականի բաժանորդագրութիւնը, ոտք կոխելով նոր
շրջանի վեցերորդ տարին: 1906 թուականի այն բաժա-
նորդները, որոնք կը գրուեն մինչև այս տարուալ դեկ-
տեմբերի 1-ը, վճարելով տարեկան ամբողջ բաժանոր-
դագինը (10 բուբլի) միանուադ՝ կը ստանան, իբրև
պրեմիա, մեր աշխատակից պ. Առանձարի՝ «Երկերի
ժողովածուն»¹⁾, որի մէջ երիտառարդ բեկյետրիստ—
իւմորիստը դուրս է բերում թիւքը բեժիմի բնորոշ
դժերը: Նոր գրողը բաժանորդները այդ պրեմիայի
փոխարէն կարող են ստանալ այս նույնը եւ ղեկտնմ-
ընը ամիսների «Մուրճ»-ի համարները ձրիաբար:

Մեր բոլոր այս տարուայ բաժանորդներին ներկայ
համարի հետ ուղարկում ենք տպուած փոխադրական
բլանկեր (переводъ):

Թիֆլիսի պահեստներում «Մուրճ»-ի սովորական
թուղթը սպառուած լինելով, այս համարը ստիպուած
էինք այլ տեսակ թղթի վրայ տպելու: Գալ համարից
կրկին կը տպուի նախկին տեսակի թղթի վրայ:

Ժամ. խմբագիր՝ Լ. Սարգսեան Հրս. վ. Բանանեան Լ. Սարգսեան: